

Antoni Kunysz

Sprawozdanie z badań archeologiczno-architektonicznych na terenie zabytkowego zespołu pałacowego w Łańcucie

Niezmiernie interesujący zabytkowy zespół pałacowo-parkowy w Łańcucie w ostatnich latach znalazł się w kręgu zainteresowań uczonych. W podjętych badaniach głównie chodziło o wyjaśnienie początków budowy tego zespołu, charakteru jego umocnień obronnych itp.¹ Dla wyjaśnienia niektórych problemów nie wystarczyły studia archiwalne i badania architektoniczne, trzeba było podjąć planowe prace archeologiczne.

W okresie od 10 VI—25 XI 1967 r. z kredytów Dyrekcji Muzeum Zamku w Łańcucie, zostały przeprowadzone badania archeologiczne pod kierunkiem autora artykułu. Eksploracją na miejscu kierował Edward Pudełko, zaś doc. dr Janusz Bogdanowski z Politechniki Krakowskiej sprawował nadzór architektoniczny. Celem badań było wyjaśnienie spornych kwestii związanych z mostem dojazdowym do zamku² oraz odkrytym tunelem po stronie wschodniej zamku³.

Główny wysiłek badawczy skoncentrowano w rejonie bramy wjazdowej (wykopy I—XI), uzyskując szereg ciekawych odkryć dotyczących pierwotnej zabudowy tego terenu (Ryc. 1).

Wykop I usytuowany został po zachodniej

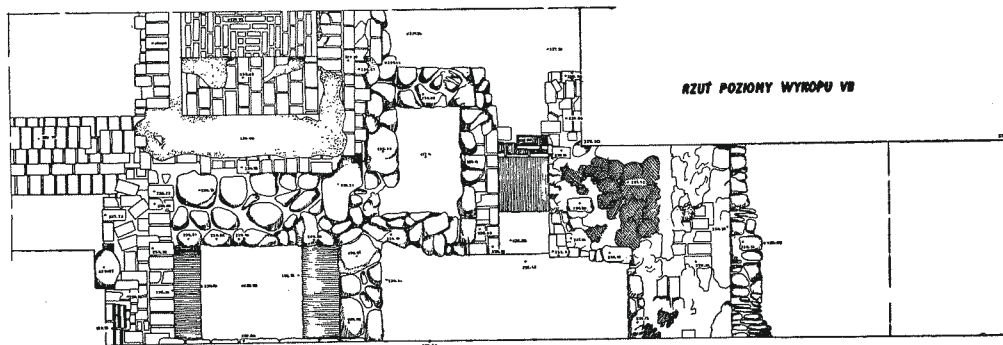
stronie zamku na moście wjazdowym. Celem było rozpoznanie stratygrafii warstw tego terenu i uchwycenie wątków architektonicznych poszczególnych faz rozwoju mostu. Wykop posiadał wymiary: 3 × 3 m. Eksplorowano go do głęb. 460 cm. W środkowej partii na głęb. 20 cm odkryto fragment muru ceglanego tworzącego konstrukcję mostu neogotyckiego. Szerokość muru 75—80 cm. Na głęb. 340 cm poszerzony on został o 16 cm odsadzką. Stopa fundamentu wystąpiła na głęb. 450 cm. W górnej partii mur zbudowany został z cegły dobrze wypalanej koloru sinoczerwonego o wymiarach: 32 × 15,5 × 8; 31,5 × 16 × 7,5; 32 × 15,5 × 8; 33 × 16,5 × 8; 31 × 16 × 8 cm. Obok niej wystąpiła też cegła wtórnie zużyta i pochodzący z rozbiórki kamień. Budulec wykorzystany wtórnie posiadał ślady tynku malowanego na kolor zielony. Wątek z materiałem rozbiórkowym we wschodniej części wykopu sięgał do głęb. 160 cm, w zachodniej zaś „schodzi” do głęb. ok. 230 cm. Omawiany mur nieco szerszy, posadowiony został na innym zbudowanym z nowej cegły o wymiarach: 27,5 × 14 × 6; 13,5 × 6; 14 × 6,5; 14 × 6 cm. Cegła ta ma kolor jaśniejszy od cegły użytej

ŁAŃCUT — ZAMEK
REJON BUDYNKU BRAMNEGO

46 DZIER 33.28 1967

Legenda.

- — CEGŁA
- — KAMIEŃ
- — ŁĄCZNIK
- — WŁÓDZIANKA
- — KALCJUM
- — PIASKI WYKOPOWE

Ryc. 1. ŁAŃCUT m. pow. Zamek. Lokalizacja wykopów w zachodniej partii przy dawnej bramie wjazdowej. I, II, III — numeracja wykopów. Linia przerywaną oznaczono przebieg tunelu.

Oprac. A. Kunysz, rys. R. Halicki

w górnych partiach. Granica połączenia obu wątków jest dość wyraźna. Warstwy stratygraficzne wykopu I stanowiły kolejno: szuter — tworzący dzisiejszą nawierzchnię, rumosz ceglany, brudna przemieszana glina. Pod tą ostatnią na głęb. 365 cm we wschodniej części wykopu i 415 cm w środkowej wystąpił il i szara gliniasta ziemia — pozostałość po fosie obronnej. Z innych odkryć wymienić należy fragment przewodu rurociągowego (XIX w.) w postaci rury żelaznej, która wystąpiła na głęb. 75 cm w odległości 75 cm na S od ściany północnej wykopu. Po drugiej stronie muru fundamentu mostu na głęb. 95 cm biegł niedużego przekroju żelazny przewód gazowy — ślad po oświetleniu mostu. W południowej stronie wykopu I w warstwie wykopu odkryto XIX-wieczne fragmenty kafli polewanych (zielono i niebiesko) i niepolewanych.

Wykop II sąsiaduje ze wschodu z wykopem I. Dzieli je świadek szerokości 1 m, pozostawiony z uwagi na słabą konstrukcję mostu. Wymiary jego, analogiczne jak poprzedniego: 3×3 m. Odsłonił on dalszą partię konstrukcji mostu neogotyckiego (Ryc. 3) już na głęb. 20 cm. Szerokość jego w zachodniej części wynosi 85 cm we wschodniej 88 cm. Wymiary cegieł w górnej warstwie analogiczne jak i w poprzednim wykopie. Między innymi wystąpiła tu cegła o wymiarach: $28 \times 14 \times 7$ cm z inicjałami DJ. Wykop pogłębiono jedynie ze

strony południowej do głęb. 325 cm. Na głęb. 250 cm odkryto odsadzkę muru na pół cegły a niżej na głęb. 285 cm w zachodniej części wykopu wystąpił fragment poprzecznego murku zbudowanego z cegły podobnych rozmiarów co i cały mur odkryty w tym wykopie.

Warstwy stratygraficzne analogiczne do poprzednich odkrytych we wykopie I z tym, że warstwy ilów fosy z uwagi na mniejszą głębokość wykopu nie stwierdzono. W N—E rogu wykopu na głęb. 95 cm stwierdzono występowanie 3 dużych granitowych eratyków oraz fragment drogi wjazdowej do zamku. Podobnie jak w poprzednim wykopie wystąpił dalszy ciąg (biegnący w kierunku zamku) przewodu wodociągowego oraz stwierdzono biegnącą tuż przy południowej ścianie fragmentu mostu neogotyckiego, rurę przewodu gazociągowego.

Wykop III graniczący ze strony południowej z wykopem II posiadał wymiary: $1,5 \times 2,55 \times 0,60$ m. Kształtem przypominał trapez o jednym boku półokrągłym z uwagi na występujący na jego granicy kolisty fragment balustrady mostu. Zadaniem jego było stwierdzenie czy istnieje tutaj dalszy ciąg muru kurtynowego w kierunku północnym. Odkryto narożnikowy mur dzisiejszego mostu, który zbudowany został z nowej (XX-wiecznej) cegły o wymiarach: $28 \times 14 \times 7$; $28 \times 14 \times 6,5$; $28 \times 14 \times 7$ cm. Górna partia narożnika mostu zniszczona została przez przeprowadzony

w tym miejscu przewód odprowadzający wody kamionkowymi rurami do fosy. Wspomniany poprzednio odkryty w wykopie II poprzeczny murek łączy mur mostu neogotyckiego z opisywanym narożnikiem. Muru kurtyny XVII-wiecznej nie stwierdzono.

Wykop IV wytyczony został od istniejącego do dziś południowego barku kurtyny zachodniej z basztą strzelniczą. Celem jego było stwierdzenie południowego narożnika kurtyny zachodniej systemu obronnego XVII-wiecznego. Miał on początkowo wymiary: $1 \times 5,15$ m a następnie rozszerzono go do 1,8 m a w stronie zachodniej ze względu na konieczność uchwycenia szerokości odkrytego muru do 2,7 m. Długość natomiast powiększono do 6,40 m. Na głębokości 64 cm we wschodniej stronie wykopu i na głęb. 110 cm w zachodniej natrafiono na silnie zniszczony fragment muru barku kurtyny zachodniej. Szerokość jego wynosiła 86 cm. W koronie odkryto dwa pionowe okrągłe otwory o średnicy ok. 16 cm oddalone o 54 cm i 169 cm od muru wewnętrznego obecnego narożnika balustrady. Służyły one zapewne do odprowadzania wody do fosy. Odkryty mur barku odchylony był od pionu w kierunku południowym.

Do odległości 4—4,30 m (licząc od wschodniej strony ściany muru balustrady) mur barku licowany był cegłą, dalej w kierunku narożnika kurtyny zbudowany został z ciosów piaskowcowych. Sam narożnik silnie zniszczony przedstawia widoczną dużą wyrwę. Na głęb. 120 cm pozostały zaś doskonale widoczne i nieźle zachowane fragmenty oryginalnych gzymśów kordonowych z XVII wieku. Sporządzone one zostały z piaskowca. Na dnie wykopu pod warstwą nasypów sięgających do głęb. 403 cm wystąpiła ciemna, tłusta, ilasta glina stanowiąca pozostałość fosy. Eksplorowano do głęb. 4,5 m, niżej prowadzenie prac było utrudnione z uwagi na podchodzącą wodę gruntową.

Wykop V posiadał wymiary: $3,2 \times 1$ m. Zadaniem jego było uchwycenie dalszego przebiegu mostu neogotyckiego w kierunku zachodnim od wykopu I i II. Już na głęb. 25 cm wystąpiła oczekiwana konstrukcja muru zbudowanego z cegły wtórnie użytej. Jedynie górne szychty wydają się być nowe. Eksplorowano do głęb. 1 m.

Wykop VI usytuowano dalej w kierunku zachodnim w odległości 3 m od wykopu V. Wymiary jego: 3×2 m. Pod warstwą szutru tworzącego dzisiejszą nawierzchnię i gruntową podsypkę na głęb. ok. 30 cm wykryto zachodnie zakończenie badanego mostu. Na jednej ze zdjętych z muru cegieł widniał napis AP 1863 z tym, że trójka jest odwrócona. Jest to z pewnością materiał budowlany z cegielni Alfreda Potockiego. Opisywany mur sięgał jedynie do głęb. 110 cm, niżej zalega silnie przemieszana warstwa gliny z rumoszem ceglany i kamiennym.

Wykop VII (Ryc. 2) usytuowany został w północno-zachodniej części badanego rejonu mostu w obrębie murów obronnych. Wykop

ten pierwotnie mały, w trakcie odkrywek rozrósł się do powierzchni 61,81 m². Odkryte tu zostały dwie zasadnicze fazy zabudowy tego newralgicznego punktu komunikacyjnego: fazę starszą reprezentowaną przez fragmenty zniszczonych konstrukcji obronnych z okresu XVII w. i fazę młodszą XX-wieczną adoptującą częściowo stare mury w postaci fragmentów neogotyckiego mostu i dobrze zachowany schyłkowy XIX-wieczny fragment stróżówki przy moście. Omówię je w porządku chronologicznym.

Faza starsza. Od strony zachodniej na głębokości 120 cm odkryto fragment zniszczonej konstrukcji mostu zwodzonego zbudowanego z cegły o wymiarach: $28 \times 14 \times 6$; $27,5 \times 14,5 \times 5,5$ cm. Grubość jego murów wynosi 90 cm. Tworzy on mur zniszczony ułożony prostopadle do fundamentów mostu neogotyckiego. Na głęb. ok. 240 cm mur ten biegnący dotąd w kierunku północ-południe nagle skręca na zachód i na nim został w XIX w. zbudowany most. Mury te ściśle łączą się i wyraźny jest ich różny okres powstania i materiał z którego zostały zbudowane. Zewnętrzne lico muru konstrukcji mostu zwodzonego także ceglane, odchylone jest od pionu w kierunku zachodnim. Przerwa między nim, a zachowaną dalej w kierunku wschodnim kurtyną zachodnią wynosi 210 cm. Taka musiała być też niewielka kładka łącząca konstrukcję bramy wjazdowej z mostem zbudowanym w fosie licowanym cegłą.

Ślad fosy w postaci warstwy brudnej ilastej ziemi wystąpił na głęb. 350 cm. Wyżej zalegały warstwy gruzu. Zniszczony mur kurtyny zachodniej, który wystąpił na głęb. 63 cm pod dzisiejszą nawierzchnią, odchylony jest ówczesnym sposobem od pionu w kierunku wschodnim. Szerokość muru wynosi ok. 70 cm, jedynie w południowej części, gdzie brak jest gzymśu, szerokość jego nie przekracza 60 cm. W odległości 155 cm od południowej ściany wykopu na głęb. 91 cm od powierzchni, zachował się dość duży fragment zniszczonego piaskowcowego gzymśu kordonowego, przytwierdzonego do muru za pomocą żelaznej kłamry zalanej ołowiem. Zachowany odkryty fragment kurtyny zachodniej zbudowany jest z łomu piaskowcowego. Czasem w górnych wewnętrznych partiach muru wystąpiły fragmenty cegły „palcówki”. W kierunku północnym mur kurtyny obok ciosów piaskowcowych zawierał uformowane bloki rudy darniowej — często stosowanego na terenie Łańcuta (rejon wału miejskiego przy kościele parafialnym, klasztor Dominikanów) budulca. Czym niżej, tym ruda występowała częściej. Tylne części kurtyny w północnej stronie wykopu do głęb. 365 cm, gdzie uchwyciono stopę fundamentu, w całości zbudowana była z rudy darniowej.

W odległości 76—248 cm od północnej ściany wykopu, prostopadle do muru kurtyny, przylegała konstrukcja tunelu wycieczkowego. Na głęb. 150 cm odkryto sklepienie wykonane z łomu piaskowcowego. Ściany wykonane zostały z podobnego budulca. Dno wyłożone było nie-

regularnym kamieniem. Wymiary konstrukcji wynosiły pierwotnie: 130×75 cm, obecnie głębokość jej jest o 35 cm płytsza z uwagi na to, że prawdopodobnie w XVIII w. została zaadoptowana dla celów kanalizacyjnych. W kierunku kurtyny, przebudowany zapewne później otwór tunelu maleje i ma wymiary: $1 \times 5,5$ m. Zakończony jest sklepieniem wejściem, obecnie zamurowanym. Tunel ciągnie się w kierunku wschodnim, lekko skręcając ku południowi, do odległości 23 m od muru wewnętrznego kurtyny zachodniej. Dalej przegrodzony został murem zbudowanym z cegły o wymiarach: 26×5 ; $12,5 \times 5,5$; 30×14 cm. Tutaj odkryto też wyjście na powierzchnię w kształcie studni. Wymiary wynoszą: 30×60 cm, wysokość sięga 70 cm. Od strony powierzchni otwór ten przykryty został dwoma płytami kamiennymi. Do kanału głównego, u samego jego sklepienia w kierunku oranżerii biegł kanał zbudowany z cegieł. Wymiary jego to: 30×50 cm, sklepienie zbudowane z cegły ułożonej trójkątnie. W kierunku południowym widoczny był on gdzieś na odległość 10 m, dalej zasypany ziemią. Odkryty tunel wykonany z piaskowca był — jak się wydaje — tajnym przejściem komunikacyjnym łączącym zamek z budynkiem bramnym i fosą. Drugie przejście do fosy odkryte zostało w południowej partii wykopu VII. Prowadzi ono z piwnic usytuowanych między murem portalu bramy wjazdowej a kurtyną zachodnią.

Piwnica ta przylegała do niewielkiego $1,5 \text{ m} \times 2,4 \text{ m}$ budyneczku przybramnego, którego mury grubości ok. 50 cm wykonane z kamienia od strony piwnicy licowane były cegłą słabo wypalaną. Wymiary jej wynoszą: $28,5 \times 15,8 \times 7,5$; 27×6 ; $26,5 \times 5,5$ i $28,5 \times 14,5$ cm. Był to zapewne budynzek straży bramnej.

Wspomniana piwnica posiadała dno usytuowane na głęb. ok. 3 m, wyłożone częściowo zalewą wapienną. Od strony północnej do oświetlenia jej służył odbudowany otwór w postaci pochylni szerokości 74 cm, wykładany cegłą o wymiarach: 27×6 ; $27 \times 5,5$; $13 \times 5,5$; $15 \times 7,5$ cm. Wylot okna usytuowany został na głębokości 162 cm od powierzchni. Wspomniane przejście do fosy stanowił otwór obramowany blokami z piaskowca i sklepieniem zbudowanym z dobrze wypalanej cegły „palcówki” o wymiarach: 15×8 ; 13×7 cm. Przejście to następnie zamurowane odkryto na głęb. 202—335 cm, a próg piaskowcowy sięgał aż do głębokości 370 cm. Szerokość otworu wynosiła ok. 80 cm. Wyjście prowadziło pod kładkę mostu zwodzonego.

Cała odkryta konstrukcja piwnicy została jednorazowo zasypana gliną ilastą koloru brudno-zielonego zawierającą w środku soczewkę ziemi brunatnej przemieszanej z otoczakami. Jest bardzo prawdopodobne, że piwnica ta dla lepszej obronności z wierzchu celowo przykryta była niezachowaną dziś konstrukcją drewnianą tworzącą jednocześnie pomost łączący mur kurtyny z bramą wjazdową. Wspomniana piwnica przylega od strony wschodniej do fundamentu portalu bramy

wjazdowej, dość dobrze w terenie zachowanego. Odległość między tym ostatnim, a kurtyną zachodnią wynosi 3,20 m. Zewnętrzne lico muru zbudowane zostało z ciosów piaskowca, a jedynie górne warstwy wykonano z cegły. Szerokość odkrytego muru bramnego wynosi 125 cm. Wewnętrzne jego ściany zbudowane zostały z rudy darniowej, bardzo starannie ułożonej tak, że lico jest równe i gładkie. Portal bramy wjazdowej ma narożnik w formie pilastra wysuniętego o 1 m w kierunku zachodnim od linii samego wjazdu. Grubość jego wynosi 2,4 m, a szerokość samego wewnętrznego wjazdu wynosi jak należy przypuszczać ok. 3 m.

Wewnątrz konstrukcji bramnej na głęb. 180 cm wystąpił zniszczony fragment piwnicy znajdującej się pod bramą wjazdową. Ściany jej i sklepienie zbudowane zostało z łomu piaskowcowego średniej wielkości. Ściana zachodnia grubości ok. 35 cm przylega bezpośrednio do muru fundamentu zbudowanego z rudy darniowej. Górna część sklepienia piwnicy zupełnie zniszczona, robi wrażenie celowo rozebranej. Na głęb. 2,30 m zachowana została południowa ściana tej piwnicy, zbudowana podobnie jak i zachodnia. Wypełnisko stanowiły warstwy luźnej, silnie przemieszanej ziemi z kamieniem, cegłą i zaprawą wapienną. Sporadycznie wystąpiły fragmenty kafli XVIII-wiecznych, biało polewanych, zdobionych motywami roślinnymi i XIX-wiecznych biało malowanych długich kafli piecowych. Poziom podłogi, pierwotnie wykonanej z desek wpuszczanych w specjalnie przygotowane w tym celu otwory w murze, umocnione dodatkowo 15 cm odsadzką, określa głęb. na 375 cm. W zachodniej ścianie symetrycznie usytuowany jednometrowy (licząc od podłogi) otwór szerokości 25 cm. Stopa fundamentu piwnicy wystąpiła na głęb. 4,2 m.

Wykop VII dostarczył kilku luźnie leżących w warstwach nasypu detali architektonicznych, zbudowanych z różowego marmuru chęcińskiego, podobnie jak tablica herbowa wmurowana na wewnętrznym dziedzińcu zamkowym. Doskonale wykonane elementy świadczą o okazałości XVII-wiecznego portalu bramy wjazdowej godnego magnackiej rezydencji. Z innych zabytków ruchomych tego okresu wymienić należy odkrytą w wykopalisku fosy fragmentarycznie zachowaną pokrywkę glinianego garnka.

Do okresu między XVII—XIX w. odnieść należy dwa mury poprzeczne wbudowane w fosie i łączące mur kurtyny zachodniej z ceglana konstrukcją wjazdu na most zwodzony. Posadowione one zostały w warstwie ilów na głęb. ok. 290 cm. Zbudowane zostały z piaskowca. Odległość między nimi wynosi 120 cm, a odkryty całkowicie północny mur ma grub. 1 m. Mury te stanowiły prawdopodobnie pośrednią fazę rozwoju mostu między zwodzonym a neogotyckim. Kładka ruchoma została zastąpiona stałą, podtrzymywaną przez trzy równoległe mury, z których dwa zostały odkryte.

Ryc. 3. ŁAŃCUT m. pow. Zamek. Zdjęcie fragmentu muru z mostu dojazdowego do bramy zamkowej.

Fot. T. Biniewski.

Okres XIX w. Faza młodsza. Faza młodsza w wykopie reprezentowana jest przez fragment mostu i stróżówki leżącej przy nim. Most zbudowany jest podobnie jak i fragmenty odkrywek w poprzednich wykopach z cegły dobrze wypalanej barwy sinoczerwonej, o wymiarach: $30 \times 15,5 \times 7$; $31,5 \times 15,5 \times 7,5$; $31 \times 7,5$ cm. Jedna cegła ze znakiem AP 1864. Szerokość korony ok. 1 m. Mur ten posadowiony został na głęb. 267 cm na wspomnianym już starszym murze mostu zwodzonego. W odległości 270 cm od zachodniej ściany wykopu, mur fundamentu mostu kończy się i łączy z konstrukcją stróżówki.

Stróżówka posiadała plan płytko posadowionego pod powierzchnią (40 cm) zarysu budynku prostokątnego o wymiarach: $3,2 \times 2,6$ m. Grubość murów łącznie z gzymsem wynosi 60 cm. Całość konstrukcji jest przesunięta na północ w stosunku do osi zamku. Wewnątrz na poziomie odkrytych murów zarysu prostokąta, odkryto posadzkę z cegieł ułożonych płasko. Niżej pod podsypką grubości do 43 cm wyłonił się zarys drugiej posadzki porządnie wykonanej z cegieł ułożonych w kant. Wymiary cegieł tego poziomu wynoszą: $28 \times 10,5 \times 7$; $28,5 \times 10,5 \times 7$ cm. Na jednej z nich widnieć odbity napis AP 1870, z tym, że siódemka jest odwrócona (Ryc. 2).

W celu odsłonięcia wschodniej ściany kurtyny eksplorowano odkrytą posadzkę południową połówką. W warstwie nasypu odkryto fragmenty polewanych naczyń glinianych, szkła i fragmenty kafli z jasną polewą. Mury budynku stróżówki ze strony wschodniej łą-

czą się z murem XVII-wiecznym kurtyny, ze strony południowej przylegają do kamiennego muru poprzecznego posadowionego w fosie. Od strony zachodniej i północnej zaś, stróżówka otoczona była fosą i dlatego z tych stron posiada ładne lico ceglane ostrosłupowe, nachylone do wnętrza i dobrze zachowany ceglany tynkowy gzyms. Wszystko to świadczy o tym, że jeszcze przy końcu XIX w. fosa dochodziła aż tutaj, a kurtyna zachodnia była posadowiona o 6,5 m bliżej zamku, niż to jest obecnie. Prace nad obecną formą wejścia, jak to wynika z notatek prasowych, prowadzone były około roku 1894—95. Zamek uzyskał wtedy nowy wygląd i ładniejszą perspektywę.

Na północ od omawianej stróżówki w koronie muru kurtyny zachodniej na głęb. ok. 80 cm wystąpił niezłe zachowany fragment otworu odprowadzającego wodę do fosy rynną półokrągłą, tynkowany zaprawą. Do otworu tego doprowadzony był biegnący na głęb. 50—70 cm mur kanału ściekowego. Przy otworze ściekowym koliście skręcał na południe a przy południowej ścianie wykopu skręcał na północny wschód. Zbudowany został z cegieł ułożonych podłużnie i przykryty cegłami ułożonymi poprzecznie lub jak to było w części wschodniej, przykryty deską. Otwór ściekowy szerokości 16 cm. Dno w postaci posadzki z płytek ceglanych, kwadratowych o wymiarach: $19 \times 19 \times 4$ cm. Stopa fundamentu sięgała do głęb. 95 cm. Cegły, z których został wykonany mają wymiary: $30 \times 14 \times 7$ cm; $29 \times 13,5 \times 6,5$ cm; $29 \times 13,5 \times 7$ cm. Większość z nich posiada znak herbowy Potockich, tzn. „półtrzecia” krzyża z datą symetrycznie rozłożoną po obu stronach pilawy 1883 r. W warstwie podsypki dzisiejszej powierzchni drogowej, nad brukiem kamiennym, odkryto sporą ilość fragmentów murów ceglanych, pokrytych zaprawą wapienną, stanowiących część konstrukcji i wystroju mostu neogotyckiego. W południowo-wschodniej części na głęb. ok. 60 cm odkryto duży fragment bruku kamiennego zbudowanego z otoczaków pochodzenia lodowcowego. W najniższych swych partiach sięgał on do głęb. 90 cm. W południowej części wykopu VII, podobnie zresztą jak i w innych, na głęb. 120 cm biegł przewód gazowy służący prawdopodobnie do oświetlenia mostu.

Wykop VIII. W celu uchwycenia dalszej partii podpiwniczenia konstrukcji budynku bramnego i uchwycenia wschodniego bloku bramy wjazdowej, a także dla uzyskania parametrów dla zbadania szerokości wału ziemnego okalającego całe to obronne założenie, kontynuowano prace w kierunku wschodnim. Pozostawiono dla bezpieczeństwa i statyki świadek szerokości 1 m. Wykop miał wymiary: $2,5 \times 6$ m.

Po zdjęciu warstwy szutru i podsypki kamiennie-ceglanej ukazał się analogiczny jak i w poprzednim wykopie bruk kamienny z otoczaków. Odnieść go należy do drugiej połowy XIX w. W północno-zachodniej stronie odkryto wlot kanału ściekowego, datowanego cegłami

na 1883 r. Studzienka wlotowa posadowiona na głęb. 37—84 cm nakryta była kratą żelazną ze specjalnie sporządzonych sztabek. Na głęb. 150 cm w profilu zachodnim wykopu, odkryto biegnące w kierunku S—N rury wodociągowe.

Pod warstwą nasypu utworzonego przez gruz kamienno-ceglany zmieszany z zaprawą, odkryto fragment zniszczonego sklepienia ściany wschodniej piwnicy. W murze tym, podobnie jak i w zachodnim, znajdowała się podłużna szczelina o identycznych wymiarach jak i w ścianie zachodniej. Podłoga piwnicy oparta na 20 cm osadźce posadowiona była na głęb. 370 cm. Stopa fundamentu muru piwnicy i przylegającego do nich muru wjazdu ze strony wschodniej osiągnęła poziom 460 cm.

Fundament bramy wjazdowej od strony zamku odkryto na głęb. 130 cm. Zbudowany został podobnie jak i poprzedni z rudy darniowej i doskonale uformowany. Szerokość jego wyniosła 215 cm. W odległości 60—180 cm od ściany północnej wykopu rozchodzą się 15—18 cm występy trójkątnie rozszerzające się ku górze. Jest to zapewne ślad jednego z konstrukcyjnych rozwiązań pilastra portalu bramy od strony wschodniej. W koronie muru od strony zachodniej odkryto symetryczne zagłębienia, służące zapewne do utwierdzenia jakiejś konstrukcji drewnianej. Być może są one nieco młodsze od pierwotnego założenia, niemniej świadczą o nieznanym bliżej robotach prowadzonych wewnątrz bramy wjazdowej, być może z okazji ich podpiwniczenia. W części wschodniej wykopu przed murem fundamentu uchwycono poziom budowlany ze śladami zaprawy i fragmentami budulca, niżej na głębokości 150—190 cm, doskonale zachowany poziom ziemi ornej tłustej i ciemnej. Do głęb. 225 cm warstwa ta przejaśnia się i łączy się z calcem

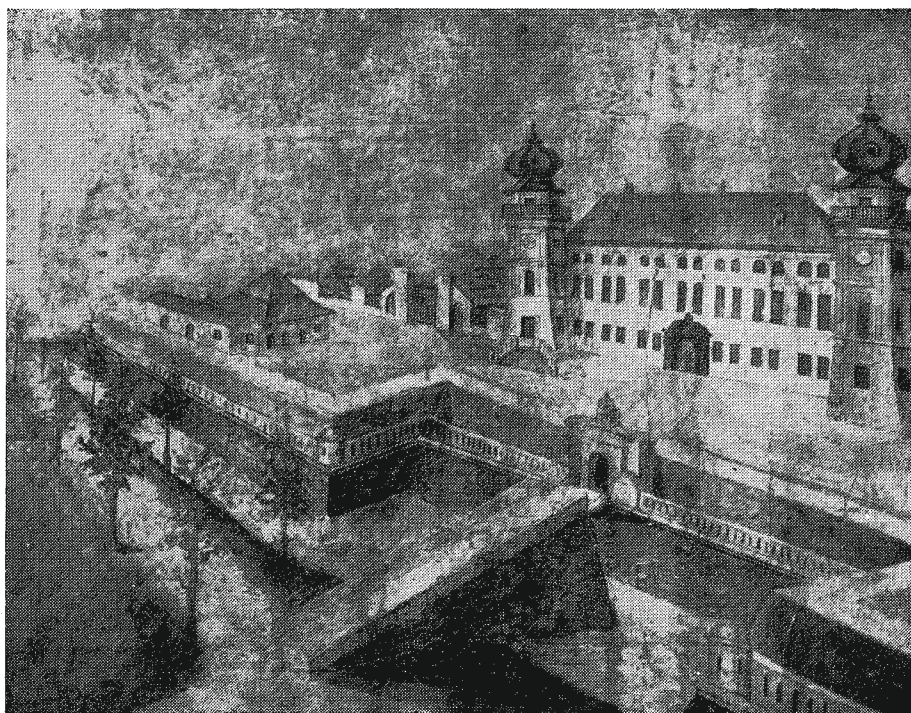
utworzonym przez glinę lessową z żelazistymi wytrąceniami.

Wykop IX graniczy od strony północnej z wykopem VIII. Wymiary jego wynoszą: $3,5 \times 4$ m. Po zdjęciu wierzchnich warstw na głęb. 70—90 cm ukazał się zniszczony przez wkopy bruk z otoczków. W południowo-zachodniej części odkryto ceglana konstrukcję studzienki kanalizacyjnej. Poszukiwany mur fundamentu bramy wjazdowej ze strony wschodniej wystąpił na głęb. 130 cm. Południowa jego część została zniszczona przez przeprowadzoną w tym miejscu instalację kanalizacyjną i gazową. W zachodniej partii muru podobnie jak i w pozostałych wystąpiły wgłębienia o wymiarach: $80-90 \times 35-4$ cm i głęb. 25—28 cm. Tu znowu widoczna jest ich regularność i celowe ułożenie dla umocowania bliżej nieokreślonej konstrukcji. W obudowie jednego z otworów na głęb. 150 cm odkryto fragment cegły palcówki o wymiarach: 14×6 cm.

Na głęb. 170 cm, gdzie dopiero zalega zrąbany przez wkop cokół fundamentu z rudy darniowej, ukazał się zarys drugiego z kolei występu pod południowy pilaster bramy ze strony wschodniej. Szerokość jego podobnie jak i poprzedniego mieści się w granicach ok. 120 cm. Wysunięty jest do przodu (kier. E) o 17—18 cm; odległość między oboma pilastrami wlotu bramy uchwyconego przez wykopy VIII—IX, wynosi 240 cm. Taką mniej więcej szerokość musiał mieć otwór bramy wjazdowej i środek jego pokrywa się dokładnie z osią drogi dojazdowej.

W wykopie IX na głęb. 216 cm odkryta została zniszczona wschodnia ściana bliźniaczej piwnicy. Grubość jej wynosi 45 cm. Sklepienie częściowo zachowane, wykonane było z cegły palcówki o wymiarach: $14 \times 6,5$ cm. Mur działowy zachowany na głęb. 241 cm, licowany

Ryc. 4. ŁAŃCUT m. pow. Zamek. Widok zamku od zachodu z widocznym budynkiem bramy. Malowidło ścienna z lat trzydziestych XIX wieku w pokoju pod widokami.
Repr. Zbigniew Lis.

kamieniem wypełniony był w środku gruzem ceglanym. Eksplorowano do głęb. 306 cm.

Wykop X wytyczony został w odległości 50 cm od wykopu VII. Północna granica jego biegła osią drogi dojazdowej do zamku, południowa zaś sięga do zaokraglenia trawnika. Wymiary jego wynoszą: $5,2 \times 3,5$ m. Ściana wschodnia ze względu na wspomniany kolisty gazon otoczony krawężnikiem, krótsza jest o 2 m. Celem wykopu było odkrycie dalszego ciągu muru fundamentu frontu bramy wjazdowej. W północnej części podobnie jak i w poprzednich wykopach wystąpiła na głęb. 70—90 cm warstwa bruku kamiennego.

W południowej części, na głęb. 82 cm odkryto fragment południowo-zachodniego narożnika budynku bramy wjazdowej. Zbudowany on został z cegły „nie palcówki” o wymiarach: $31 \times 15 \times 7$ cm. Szerokość jego wynosiła 1 m. Tworzył on zapewne ok. 30 cm wysunięty do przodu (kier. W.) pilaster portalu bramnego. Posadowiony został na rudzie darniowej, nieco płycej, niż pozostała część fundamentu bramy, bo na głęb. 150 cm. Dalej na północ we wkopie, posadowione zostały rury kamionkowe odprowadzające wodę ze studzienki odkrytej w wykopie IX, do otworu w murze narożnikowym odkrytym w wykopie III i rura wodociągowa odkryta już uprzednio w wykopach: I, II, V, VI związana prawdopodobnie z wodociągami Alfreda Potockiego przeprowadzonymi z Handzlówki do Łańcuta w XIX wieku. Niżej od nich, na głęb. 160 cm we wkopie, leżała rura gazociągowa wraz z urządzeniem regulującym dopływ gazu świetlnego. Korony poszukiwanego muru fundamentu zachowane były dopiero na głęb. 120—133 cm. Na fundamencie tym zbudowanym z rudy darniowej spoczywał zniszczony bardzo mur z cegły „palcówki” o wymiarach: $26 \times 14 \times 6,5$ i $14 \times 6,5$ cm. Mur ten ściśle łączył się z poprzecznym pilastrem, analogicznym do występującego w wykopie VII. Szerokość jego wynosiła 230 cm. Lice do głęb. 140 cm zbudowane z cegły, niżej wystąpił mur z łomu piaskowcowego. Wewnątrz zbudowany z rudy darniowej. Ściany zachodniej z uwagi na nagłący termin zakończenia prac nie odkryto. We wschodniej części wykopu na głęb. 226 cm odkryto zniszczony fragment 50 cm szeroki, ściany zachodniej piwnicy przylegającej do muru fundamentu bramy wjazdowej. Była ona dalszym ciągiem piwnicy odkrytej w wykopie IX. Eksplorowano do głęb.

264 cm, podobnie jak i w wykopie VIII odkryto tu na przedpołu bramy ze strony S—N warstwę ziemi ornej (głęb. 150 cm) i niżej (170 cm) podłoże (warstwę lessowego calca). Był to dobrze zachowany XVII-wieczny poziom pierwotny.

Wykop XI miał wymiary: 2×2 m, wytyczono go w celu uchwycenia zachodniego zasięgu mostu neogotyckiego. Koronę północno-zachodniego narożnika odkryto już na głęb. 35 cm. Cały odkryty fragment w kształcie litery T zbudowany był z cegły. Poprzeczka tworząca zakończenie miała wymiary: 146×70 cm. Szerokość muru podłużnego (właściwego) wynosiła 67 cm. Zbudowany on jest z cegieł o wymiarach: $31 \times 16 \times 7,5$ cm dobrze wypalonych, podobnych zresztą jak i cała reszta mostu. Na poziomie 70 cm do muru od strony południowej przylegał bruk kamienny znany nam już z poprzednich wykopów.

Wykop I po wschodniej stronie zamku. Obok wykopu po wschodniej stronie zamku w rejonie mostu, w ramach prac wykopaliskowych odkryto między bastionem wschodnim a południowo-wschodnim tzn. przy kurtynie wschodniej, fragment muru kamiennie-ceglanego związanego zapewne z budowlą wkomponowaną w wały ziemne kurtyny wschodniej. Wykop prowadzony po koronie uprzednio odkrytego muru, miał kształt nieregularny o powierzchni $12,7$ m².

Ściany wspomnianego muru szerokości około 120 cm były z obu stron otynkowane zaprawą wapienną. W części wschodniej odkryto narożnik południowo-wschodniej tej bliżej nieokreślonej budowli. W części zachodniej zaś, obok muru natrafiono na głęb. 140 cm na sklepienia, które okazały się fragmentem kanału prowadzącego do fosy.

Wyniki prac archeologicznych pozwoliły w poważnym stopniu rozpoznać charakter wałowego fragmentu umocnień obronnych zamku — bramy wjazdowej, znanej jeszcze z ilustracji z połowy XIX w. (Ryc. 4). Umożliwią one historykom architektury i fortyfikacji obronnych właściwe rozstrzygnięcie zagospodarowania tego fragmentu parku. Wskazaniem byłoby zaznaczenie w terenie przy pomocy kolorowej cegły czy kamienia (asfaltu lub betonu) zarysu istniejących dawnych budynków bramy⁴.

Dokumentacje z badań oraz materiały złożono w Muzeum-Zamku w Łańcutcie.

Przypisy

¹ Znalazło to wyraz w dziele *Zamek w Łańcutcie* oprac. Z. Kossakowskiej Szanajcy i B. Majewskiej-Maszkowskiej, Arkady, Warszawa 1964; oraz publikacji *Muzeum—Zamek w Łańcutcie*, przewodnik, Rzeszów 1968. W ostatniej na szczególną uwagę zasługuje artykuł J. Bogdanowskiego, *Obwarowania zamku w Łańcutcie*, s. 10—15.

² Most ten w roku 1967 zaczął się walić, zaszła konieczność opracowania dokumentacji na nowy most.

³ W toku prac zabezpieczających zamek, stwierdzono istnienie tunelu biegnącego od budynku zamku, do fosy, po stronie południowo-wschodniej.

⁴ Koncepcję tę forsował wielokrotnie Prof. dr Z. Rajewski, Dyrektor Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, który żywo interesował się badaniami, udzielając cennych uwag prowadzącym prace wykopaliskowe.